

Mazyr I.V. PROVINCE CITIES OF UKRAINE OF 1920-X PP.: REVIEW

In the article the problem of conception of municipal history is violated as scientific direction, evolutional processes of municipal tradition on the home walks of life on the base of province centers of Ukraine in 20th XX of item

Keywords: province city, archive, fund, statistical bulletin.

УДК 930.2:334.735(477.43/.44)»192/193»

І.А. Ладаняк

ІСТОРИОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ УЧАСТІ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ В РЕАЛІЗАЦІЇ БІЛЬШОВИЦЬКОЮ ВЛАДОЮ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УСРР ТА НА ПОДІЛЛІ

Аналізуються історіографія споживчої кооперації в період непу та розглядаються особливості щодо висвітлення участі кооперативних установ та організацій Поділля в реалізації політичної лінії більшовиків.

Ключові слова: Поділля, більшовицька влада, споживча кооперація, нова економічна політика, історіографія.

Зі здобуттям незалежності Україна вступила в епоху ринково-орієнтованої національної економіки, в структурі якої кооперативна ідея, з огляду на значну соціальну диференціацію, не втратила своєї актуальності. Залишається злободенною думка видатного економіста та теоретика кооперації М. Туган-Барановського, який ще на початку ХХ ст. зазначав: «Як і перші християни, кооператори сподіваються відродити світ не мечем і насиллям, а спільною дружньою працею на загальну користь усіх» [1]. Попередній 145-ти річний досвід діяльності української споживчої кооперації довів, що кооперативні методи господарювання успішно витримали випробування часом, не втратили своєї життєздатності й тому в умовах сучасної суспільно-політичної формації України мають право на гідне місце в економіці країни.

Не даремно така авторитетна світова організація як ООН оголосила 2012 р. Міжнародним Роком Кооперативів, відкриття якого відбулося на форумі Генеральної Асамблеї МКА в листопаді 2011 р. в Мексиці. Метою цього всесвітнього заходу стала популяризація кооперативної ідеї та залучення кооперативного руху до більш ефективного вирішення соціально-економічних проблем широких верств населення світу.

Слід зазначити, що впродовж ХХ - початку ХХІ ст. тема діяльності споживчої кооперації України в роки нової економічної політики (неп) не втрачає інтереси у вітчизняних та зарубіжних істориків. За цей час з'явилася значна кількість публікацій, які можна розподілити на два основних блоки: радянський та пострадянський. У свою чергу, такі дослідження проводилися як у Радянському Союзі так і за його межами. Зрозуміло, щов оцінці непу більшість радянських науковців не мали змоги відступити від існуючих у той час ідеологічних лекал. Тому іманентна сутність їх поглядів лежала в площині примату політики над економікою, що послідовно відображалось в опублікованих дослідженнях. Не стали винятком наукові напрацювання, в яких розглядався історичний розвиток подільської кооперації.

Зі здобуттям незалежності України відбувся різкий поворот у висвітленні проблеми непу. Зокрема, з'явилася значна кількість досліджень, що відкинули політичну зангажованість і, користуючись автентичною джерельною базою, розглядали роль і місце кооперації в контексті реальної економічної політики більшовиків. На жаль, частина дослідників під прапором звільнення від «радянського» розуміння історичних процесів схиляються до нищівної критики усіх напрацювань науковців періоду СРСР й намагаються нівелювати позитивний вплив споживчої кооперації на розвиток пореволюційного суспільства. Разом з тим, більшість вчених, оперуючи методами історизму й об'єктивності, визнають кооперативні форми господарювання невід'ємною частиною того часних суспільно-політичних процесів, водночас не відкидаючи факт, що споживча кооперація працювала на зміцнення більшовицької влади.

Слід зазначити, що протягом останніх десятиліть суттєвий внесок у вивчення історії споживчої кооперації першої половини ХХ ст. зробили відомі дослідники С. Бабенко, О. Несту-

ля, с. Гелей, В. Половець, М. Аліман, В. Артеменко, Т. Оніпко, В. Гончаренко, А. Пантелеймоненко, І. Фареній, В. Рекрут та ін.

Проблеми діяльності споживчої кооперації в умовах непу розглянуті в ряді досліджень, зокрема, у працях С. Кульчицького [2], В. Марочка [3], В. Лантуха [4], Г. Гетьмана [5], О. Пиріг [6], К. Лобач [7], В. Гольця [8] та ін.

Подією в історіографії непу стала докторська дисертація Т. Оніпко «Господарська діяльність споживчої кооперації України в період нової економічної політики (1921/1928 рр.)» [9] та вихід у світ її двох монографій [10]. Авторка глибоко розкрила торговельну та виробничу діяльність української кооперації в зазначеному історичному періоді.

Окремі епізоди щодо участі кооперативних установ та організацій в реалізації непу на Поділлі висвітлювалися в працях І. Романюка [11], О. Лойка [12], Ю. Степанчука [13], О. Мельничука [14], Н. Кузьминець [15], П. Григорчука і В. Тучинського [16] та ін. Однак, у вищезазначених працях діяльність споживчої кооперації на Поділлі в період непу відображена поверхово і не відкриває всієї палітри історіографії щодо особливостей її перебудови на радянський лад. Тому в статті пропонується проаналізувати стан історіографії споживчої кооперації Поділля в період непу та висвітлити особливості реалізації політичної лінії більшовиків в контексті вибору парадигми сучасного бачення цієї проблеми.

Варто зазначити, що із проголошенням нової економічної політики радянська влада була змушена дати дозвіл на перевидання класичної кооперативної літератури та розробку нових кооперативних теорій. Причиною тому стала нагальна потреба активізувати роботу щодо поширення кооперативної ідеї та провести «оновлення» кооперації на більшовицький лад. Усвідомлюючи, що «нові кооператори» ще не змогли виробити власну наукову школу, більшовики звернулися до наукової спадщини відомих дореволюційних учених-економістів, теоретиків і практиків кооперативного руху, включаючи доробок М. Туган-Барановського [1], с. Прокоповича [17], В. Тотоміанца [18] та інших. На думку відомої дослідниці Т. Оніпко, «Це був період, коли більшовики намагалися всіляко залучати до теоретичної та практичної роботи провідних спеціалістів-кооператорів, що давало їм можливість бути не лише учасниками відродження кооперативного руху, але і його дослідниками й авторами наукових праць з історії та теорії кооперативного руху» [10, с. 18].

Водночас з'явилася група вітчизняних учених, які зробили значний внесок у розвиток світової кооперативної думки. У цьому аспекті цікаві праці найбільш відомих представників російської аграрно-економічної думки О. Чаянова [19], А. Челінцева [20], М. Кондратьєва та ін. [21].

Зауважимо, що значне місце у розвитку кооперативної ідеї у 1920-ті рр. належить О. Чаянову. У найбільш відомій його праці «Короткий курс кооперації», вчений, розглядаючи діяльність кооперації в умовах непу, вважав, що споживчі кооперативи повинні забезпечувати для селян значні заощадження. На його переконання, господарі зможуть направити їх на придбання сільськогосподарських машин, живності, поліпшення посівного матеріалу, тобто стануть заможними [19, с. 32]. Однак, таке бачення глибокого «промислового значення» споживчої кооперації не вписувалося в пролетарську ідеологію більшовицької влади. Тому його трактування ролі та місця споживчої кооперації розцінювалося як шлях до утворення класу «куркулів», який згодом став головним ворогом влади на селі.

Суперечливою, на наш погляд, можна вважати пропозицію О. Чаянова щодо необхідності перегляду і доповнення «рочдельської кооперативної доктрини». Викликає сумнів, що вчений, висловлюючи думку про запровадження нових принципів діяльності кооперації, вироблених кооператорами-комуністами, мав на увазі кардинальну ревізію постулатів «рочдельських піонерів». Він визнавав ці принципи «правильними у своїй основі» [19, с. 22]. На нашу думку, погляди О. Чаянова не передбачали кардинальних підходів до випробуваної часом системи кооперативних принципів, а торкалися лише незначних доповнень, які, за його твердженням, «сприяли б споживчій кооперації пристосуватися до нових форм господарської діяльності». Спадає на думку, що ці доповнення передбачали політизацію кооперативного руху, а ревізійні настрої вченого стали звичайним намаганням рухатися «в ногу» з часом.

Аналіз історіографії свідчить, що в другій половині 20-х років ХХ ст. керівництво Вукоопспілки сконцентрувало значні зусилля на розвиток пропагандистсько-освітніх заходів серед низової мережі кооперативних установ й організацій республіки. Одним із першочергових ставилося завдання кардинально підвищити рівень фахової підготовки

.....
працюючих в системі, а також використати їх як засіб для виховання нового покоління кооператорів. Особливістю у вирішенні цього питання стала цілеспрямована робота щодо поширення науково-популярної та навчально-методичної літератури, спеціально написаної для звичайних громадян та працівників всіх ланок ієрархічної структури. Так, за розпорядженням керівника Головного кооперативного комітету СРСР тов. Ашупп-Ільзена, всі кооперативні організації країни мали обов'язково придбати матеріали II-ї Міжнародної конференції комуністів-кооператорів, опубліковані в книжці під назвою «На кооперативному фронті» [22 26, арк. 22] та організувати їхнє вивчення. Водночас, знайшли поширення праці М. Кантора [23] та одного з ідеологів радянської кооперації, члена правління Вукоопспіки В. Целларіуса [24]. Книги, брошури і статті цих та інших авторів друкувалися масовим накладом у видавництві «Книгоспілка» і централізовано розповсюджувались серед кооперативних установ УСРР.

З-поміж них нас може зацікавити праця В. Целларіуса «Кооперация и борьба за социализм», в якій автор наважився на критику Центроспілки та пропагував декілька ідей, які, на наш погляд, не принесли користі споживчій кооперації України. Критикуючи Центроспілку за обережне і з деяким запізненням ставлення до переходу на добровільне членство та зміну структури управління кооперацією, В. Целларіус негативно оцінив діяльність губернських об'єднань і пропонував негайно перейти до роботи за 3-х ступеневою схемою: Вукоопспілка – райспоживспілка – споживче товариство. Також він пропонував відкинути багатокрамничний уклад споживчих товариств і повернутися до однокрамничних кооперативів, вбачаючи в цьому шлях до прискорення руху товарної маси, зменшення бюрократичного апарату і поліпшення фінансового стану кооперативних установ та організацій. Практика показала, що запроваджена в 20-х роках запропонована структура управління та перехід на однокрамничні кооперативи себе не виправдали і вже на початку 30-х років система споживчої кооперації повернулася до 4-х ступеневої ієрархічної структури та відновила багатокрамничні товариства як базову ланку в системі споживчої кооперації УСРР.

Викликає сумнів висунена В. Целларіусом теза про «повний перехід до обслуговування виключно споживача.., припинивши будь-які господарські стосунки зі стороннім некооперованим населенням, як нетрудовим так і трудовим» [24, с. 83-84]. На нашу думку, в умовах більшовицької влади це було декларативне завдання, адже під час інтенсифікації хлібозаготівель кінця 20-х років та у період суцільної колективізації сільського господарства початку 30-х років кооперація виступала ефективним механізмом щодо впровадження генеральної лінії партії і змушена була обслуговувати всі верства населення, у тому числі, так званих декласованих елементів і нечленів товариств.

Загалом, В. Целларіусу своїх працях значно перебільшував значення впливу радянських органів влади на розвиток й формування кооперативних товариств та на показники їх господарської діяльності. Характерною у цьому плані є вищезгадана праця «Кооперация и борьба за социализм». У ній автор, як ми вважаємо, спростовував роль так званого «ленінського кооперативного плану», яким для кооперації відводилася провідна роль у будівництві соціалізму. За визначенням В. Целларіуса, місце кооперації - перебувати на задвірках революційної побудови пролетарського суспільства: «І тільки безнадійні мрійники або хитрі обманщики, – можуть морочити голову собі та іншим на рахунок самостійної великої ролі кооперації в русі до берегів майбутнього суспільства» [24, с. 45].

Слід зазначити, що в цей період відбувся подальший розвиток кооперативної думки в працях українських вчених, переважна більшість яких мали дореволюційний стаж кооперативної практики. З-поміж перших праць помітне місце займає робота П. Мохора «Од Баліна до Леніна. Етапи розвитку кооперативної думки на Україні» [25]. У ній розглядаються проблеми формування, розвитку і поширення кооперативної ідеології як системи не лише певних поглядів на економічне життя суспільства, а й відповідних моральних цінностей, як концепції побудови якісно нових, соціально справедливих суспільних відносин. Особливої уваги заслуговують висновки автора про тісний зв'язок національно-визвольного та кооперативного руху в Україні. Водночас відзначимо, що, захопившись дослідженням проблеми українського національного відродження, П. Мохор дійшов висновку про необхідність політизації кооперативного руху. «Кооперація не повинна стояти осторонь від політики», – заявляв він [25, с. 46], ігноруючи принцип аполітичності кооперації в її кооперативному будівництві. На нашу думку, тут проглядається відверта спроба автора

обґрунтувати намагання більшовиків поставити кооперацію на бік служіння радянській владі. Зрозумілим стає його висновок: «Самозахист примушував владу звернути увагу на кооперацію, позбавивши її самодостатнього характеру, який вона мала як громадська організація, і зробити своїм апаратом шляхом одержавлення» [25, с. 47].

Не можна погодитись з висновком П. Мохора, що «кооперативний апарат зовсім не був підготовлений до такої велетенської праці, яка накреслювалася для кооперації радянською владою» [25, с. 80]. Дослідник не приховував того, що радянська влада завоювала в кооперації керівні позиції й майже повністю усунула «старих» кооператорів з виборних посад в ієрархічній структурі управління товариств та їх спілок. Красномовним у цьому плані є твердження: «Компартія оволоділа кооперацією і тим самим запобігла реставраційним тенденціям кооператорів, революціонізувала кооперацію і змінила її соціальний склад, зробивши її, таким чином, цілком радянською» [25, с. 81]. Як бачимо, наведений висновок відомого дослідника теорії та історії споживчої кооперації України є доказом того, що в кооперативному житті під впливом більшовицької пропаганди верх взяли політичні, а не економічні чинники, що, в свою чергу, призвело до втрати кооперацією демократичних засад та господарської самостійності.

Важливе значення для розвитку кооперативної теорії становлять праці відомого історика П. Височанського. Передусім, слід згадати його монографію «Начерк розвитку української споживчої кооперації» [26]. У праці розглядається процес становлення системи споживчих товариств і спілок в Україні, подаються досить детальні дані про їх чисельність й поширення у різних регіонах, а також аналізуються соціально-економічні та політичні умови функціонування кооперативної мережі. Водночас, не можна погодитись з твердженням автора про те, що українська інтелігенція «своїми «кооперативними мріями» та «чоловіколюбивими зітханнями» уникала боротьби за незалежність української кооперації й, фактично, «ховалась від жорстокої дійсності пролетарської революції» [26, с. 142].

В іншій праці «Коротка історія кооперативного руху на Україні» [27] П. Височанський, на думку П. Пожарського, зумів вдало підвести на соціалістичні рейки вже відомі факти з історії української кооперації [28, с. 31]. На наше переконання, вчений намагався пристосуватися до кон'юнктури більшовицького режиму і, наголошуючи на дрібнобуржуазному сумлінні дореволюційних кооператорів, відступав від своїх попередніх поглядів щодо ролі кооперативної інтелігенції в державному будівництві України.

Викликають інтерес дослідження П. Пожарського «Нариси з історії української кооперації» [29], «Початок союзного будівництва споживчої кооперації на Україні» [30] та монографія «Соціальний склад української кооперації» [31]. Так, в останній праці автор, зосередившись на аналізі фактологічного матеріалу, наголошував, що між диференціацією населення та диференціацією кооперації існує тісний зв'язок, який свідчить про неоднаковість інтересів різних соціальних груп. Звідси й висновок про наявність різних кооперативних спілок: селянських, дрібнобуржуазних і робітничих. Погоджуючись із його твердженням про те, що напрямок діяльності кооперативу визначається його соціальним складом, не поділяємо тези про те, що буржуазний кооператив на селі утворюють сільські багатії, а так званий радянський кооператив – сільська біднота, бо така позиція обмежувала вступ до кооперативів середняка й сільської інтелігенції. Ще більше заперечення викликає позиція П. Пожарського, коли він говорить про середняка: «З ким складає середняк свій кооперативний блок, цілком залежить від такту та вміння місцевих кооперативних, партійних та радянських робітників» [31, с. 66]. Виходячи з кооперативних принципів, правильність і дієвість яких довела практика, не соціально-класова належність й вказівки держави, а передусім економічні інтереси мають об'єднувати людей у кооперативи та їх спілки.

Зберігають науковий інтерес праці, довідникові видання й статті керівників центрального апарату Вукоопспілки М. Ветошкіна [32], О. Генкіна [33] та ін., побудовані на марксистсько-ленінській ідеології класової боротьби та домінуючої ролі диктатури пролетаріату. Разом з тим, у деяких доробках вищеназваних авторів звучала досить смілива критика влади, особливо стосовно насадження партійного апарату та надмірної політизації системи споживчої кооперації УСРР. Так, О. Генкін в статті «О руководящих кадрах потребкооперации Украины» наважився негативно оцінити заходи влади щодо введення комуністів до складу правлінь та ревізійних комісій. «Цілком зрозуміло, – запевняв автор, – що таке перенасичення комуністами керівних органів середньої ланки кооперації не може бути визнано нормальним. Всупереч

взятій лінії на активне залучення позапартійних селян в радянський апарат., – тут ми маємо відчутне ослаблення безпартійних кадрів взагалі і селянських зокрема. Недоцільність такого перенасичення райспоживспілок і ревкомісій комуністами ще й тому, що [воно] йде на шкоду безпосередньо низовій роботі». Завершуючи свої висновки, автор наголошує, що «немає ніяких підстав для відмови й наполегливої роботи над тим, щоб залучати до активного керівництва кооперативною роботою чесного і ділового позапартійного пролетаря» [34, с. 6]. Згодом, О. Генкін частково змінив свої переконання, і визнав важливу роль «партійно-радянської громадськості» у вирішенні основних завдань кооперації, адже, на його думку «кооперація перетвориться в додаток до радянської економічної системи, замість того, щоби стати її підвалинами» [35, с. 9].

Доречно відмітити, що таке «вільнодумство» керівників Вукоопспілки не могло сподобатися Й. Сталіну та його оточенню, тому в другій половині 30-х років ХХ ст. В. Целларіус, О. Генкін та інші високопоставлені працівники центрального апарату зазнали політичних репресій, більшість з них була позбавлена життя.

Слід зазначити, що ряд наукових досліджень стосовно кооперативного руху на Україні з'явилися у зв'язку зі святкуванням 10-ї річниці жовтневої революції. Зокрема, в 1927 р. вийшла друком монографія Є. Дешка «Кооперація на Україні» [36], присвячена 10-річчю встановлення радянської влади. Автор не приховував того факту, що у роки воєнного комунізму кооперація була одержавлена, при цьому він повністю підтримував директивну практику більшовиків [36, с. 12].

Тоді ж з'явилася праця С. Зарудного «Українська кооперація на десяти роковини Жовтневої революції. 1917-1927» [37]. Оскільки вона була написана з більшовицьких позицій, автор пов'язував досягнення споживчої кооперації з організаційною роботою радянської влади. Зрозуміло, що висновки Є. Дешка і С. Зарудного були кон'юнктурними й чітко вписувалися в тогочасні ідеологічні реалії.

На жаль, у зазначених вище дослідженнях стан кооперації Поділля у роки непу окремо не розглядався, й тому згадані праці не розкривають повної картини її економічної діяльності та організаційно-кооперативної роботи у зазначений період.

Однак, це зовсім не означає, що її стан та розвиток не знайшли свого відображення. Так, значний історіографічний масив складають доробки подільських кооперативних діячів, опублікованих в місцевих та республіканських кооперативних виданнях. Зокрема, у редакційній статті «Подільська кооперація», розміщеній у періодичному виданні «Бюлетень Подільського губсоюзу», визнавалося, що внаслідок запровадженої організаційної структури подільська кооперація набула стану, коли кожний з її ступенів «обов'язково воював на два фронти – з вищою кооперативною організацією і зі своїми членами». Тому, на думку редакції бюлетня, необхідно було провести заходи, які б «наблизили кооперативні організації до населення» [38, с. 2]. На нашу думку, потрібно погодитись з автором, який закликав використати досвід попередників, і визначав, що найкращою формою організації подільської кооперації могли стати великі районні спілки у Вінниці, Проскуріві, Кам'янці-Подільському, Могилеві-Подільському, Тульчині і Бершаді, тобто у містах, найбільш економічно сильних, визнаних населенням та «гарно сполучених з такими економічними осередками, як Київ та Одеса» [38, с. 2].

Особливістю цих публікацій стало те, що певна частина авторів насмілювалася висловлювати власні думки щодо функцій кооперативних установ та організацій, виступали з критичними зауваженнями з приводу будівництва ієрархічної структури споживчої кооперації тощо. Однак плюралізм думок існував лише на початковій стадії запровадження непу. Вже влітку 1921 р. влада чітко окреслила завдання кооперації, які місцевий партійний функціонер тов. Яковлів визначив так: «Ясно, що кооперація є єдиним провідником товарів між містом і селом». Не залишаючи місця для інших думок, партійний керманіч поставив чітке завдання: успішною кооперативною роботою «цілком знищити спекулянтів», визволити селянина й робітника з рук «кровосисня-крамаря», наблизити село до міста [39]. Тому в наступних роках будь-які спроби досвідчених кооператорів внести конструктивні пропозиції щодо організаційної побудови кооперації Поділля не бралися до уваги, а навпаки, всіляко прискікалися.

Крім публікацій у місцевій періодиці, у цей час з'явилися розвідки в республіканських виданнях, у яких частково висвітлювалася діяльність кооперації Поділля в роки непу. Так, до

10-ї річниці жовтневої революції в центральних часописах УСРР було опубліковано декілька статей про стан подільської кооперації за період розвитку 1917-1927 рр. Зокрема, «Кооперативне будівництво» надрукувало доробок Йосипа Явного «Споживча кооперація на Вінниччині за 10-ть років Жовтневої революції», в якому автор розглянув стан споживчої кооперації регіону в період нової економічної політики (1921-1927 рр.) [40]. Аналізуючи розвиток кооперації під час цього періоду, автор переслідував бажання догодити владі і, показуючи «неспроможність» попередньої моделі кооперації, намагався переконати читача, що реорганізована на радянський лад споживча кооперація Вінниччини «стоїть на сторожі інтересів працюючих мас» [40, с. 79].

Слід зауважити, що в опублікованих в «Кооперативному будівництві» статтях А. Г-ка [41], М. Ямпольського [42] та ін., присвячених 10-й річниці жовтневої революції, стан подільської кооперації у період непу висвітлювався лише як «перемоги» оновленої кооперативної системи краю [43]. Тому обмаль історіографічних досліджень щодо діяльності подільської кооперації в зазначений період у значній мірі вдалося компенсувати за рахунок праць, які вийшли на всеукраїнському рівні.

Таким чином, на першому етапі історіографії в 20-х рр. про діяльність української кооперації писали переважно партійно-державні діячі, економісти, теоретики кооперативного руху, фахівці-практики, статистики, журналісти і публіцисти. В цих публікаціях домінувала спрямованість на вихваляння так званого «ленінського кооперативного плану» та політики більшовиків щодо його виконання.

Лише окремі роботи щодо розвитку споживчої кооперації в період непу були підготовлені професійними істориками. Проте у зазначеному періоді не вийшло жодного наукового дослідження, яке б характеризувало стан кооперації на Поділлі. Разом з тим, побачила світ значна кількість статей, авторами переважної кількості яких були кооператори-практики. Тому в цих працях провідне місце посідали питання створення й поширення кооперативної мережі, її господарські показники тощо. Водночас у цих доробках був відсутній глибокий аналіз структурних змін, обґрунтування соціальної ролі споживчої кооперації, зокрема у задоволенні нагальних потреб членів товариств. На нашу думку, саме ці обставини суттєво вплинули на зміст і форму викладу матеріалу.

Отже, здійснений історіографічний аналіз наявної літератури свідчить, що роль і місце споживчої кооперації в період непу більшою чи меншою мірою аналізувалося дослідниками кооперативного руху. Проте всебічного, синтезованого вивчення, яке б дозволило скласти повне уявлення про особливості господарювання споживчої кооперації Поділля в умовах непу, не відбулося.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Туган-Барановский М.И. Социальные основы кооперации / М.И. Туган-Барановский. – М.: Экономика, 1989. – С. 438.
2. Кульчицький С.В. Ціна «великого перелому» / С.В. Кульчицький. – К.: Наукова думка, 1991. – 430 с.; Кульчицький С.В. Україна між двома війнами (1921–1929) / С.В. Кульчицький. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 1999. – Т. 2. – 336 с.; Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928) / С. Кульчицький. – К.: Основи, 1996. – 396 с.
3. Марочко В.І. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861–1928 рр.) / В.І. Марочко. – К.: М.Р. Kots Rublishing, 1995. – 240 с.
4. Лантух В.В. Становление и развитие торговли на Украине в 1921–1932 гг. / В.В. Лантух – Харьков: Основа, 1992. – 192 с.
5. Гетьман Г.А. Кооперативная торговля: развитие, проблемы, перспективы (на материалах Украинской ССР) / Г.А. Гетьман. – Харьков: Изд-во при Харьковском госуд. ун-те, 1985. – 248 с.
6. Пиріг О.А. НЕП: більшовицька політика імпровізації / О.А. Пиріг. – К.: Вид-во КНТЕУ, 2001. – 274 с.
7. Лобач К.В. Історичний досвід регулювання споживчого ринку України в період НЕПу (історико-економічний аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / К.В. Лобач. – К.: АН України, Ін-т історії України, 1994. – 17 с.
8. Голець В.В. Кооперація і неп (20-ті роки ХХ ст.) / Голець В.В. – Чернігів: Просвіта, 2006. – 244 с.
9. Оніпко Т.В. Господарська діяльність споживчої кооперації України в період нової економічної політики (1921-1928 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / Т.В. Оніпко. – Харків, 2011. – 36 с.
10. Оніпко Т.В. Торговельна діяльність споживчої кооперації України в період непу (історико-економічний аспект) / Т.В. Оніпко: Монографія. – Полтава: РВВ ПУСКУ. – 2010. – 344 с.; Оніпко

- Т. В. Виробничі галузі споживчої кооперації України в контексті нової економічної політики (1921-1928 рр.) / Т.В. Оніпко: Монографія. – Полтава: РВВ ПУСКУ. – 2010. – 381 с.
11. Романюк І. Сільськогосподарська кооперація в Україні (1921-1927 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / І. Романюк. – КДУ ім. Т. Шевченка. – К., 1993. – 20 с.
 12. Лойко О. Г. Радгоспне будівництво на Поділлі в 1917-1920 рр. / О. Г. Лойко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. IV. Серія: Історія: Збірник наукових праць / За заг. ред. П. С. Григорчука. – Вінниця, 2002. – С. 76-79.
 13. Степанчук Ю. С. Місце робітників у соціальній структурі населення Поділля в період нової економічної політики / Ю. С. Степанчук // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. IV. Серія: Історія: Збірник наукових праць / За заг. ред. П. С. Григорчука. – Вінниця, 2002. – С. 82-85.
 14. Мельничук О. А. Комнезами у кооперативному русі на Поділлі / О. А. Мельничук // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. IV. Серія: Історія: Збірник наукових праць / За заг. ред. П. С. Григорчука. – Вінниця, 2002. – С. 78-81.
 15. Кузьмінець Н. П. Торговельна політика більшовиків в першій половині 20-х років ХХ ст. / Н. П. Кузьмінець // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. IX. Серія: Історія: Збірник наукових праць / За заг. ред. П. С. Григорчука. – Вінниця, 2005. – С. 105-109.
 16. Григорчук П. С., Тучинський В. А. Трансформація внутрішньої торгівлі в 1921-1925 рр. / П. С. Григорчук, В. А. Тучинський // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. 12. Серія: Історія: Збірник наукових праць / За заг. ред. П. С. Григорчука. – Вінниця, 2007. – С. 48-51.
 17. Прокопович С.Н. Кооперативное движение в России. Его теория и практика / С.Н. Прокопович. – М.: Кооперативное издательство, 1918. – 430 с.
 - Тотомианц В.Ф. Теория, история и практика потребительской кооперации / В.Ф. Тотомианц. М.: Кооперативное издательство, 1918. – 370 с.
 19. Чайнов А.В. Краткий курс кооперации / А.В. Чайнов. – М.: Кооперативное издательство, 1925. – 80 с.
 20. Челинцев А.Н. Сборник статистических материалов по вопросам организации крестьянского хозяйства Украины и смежных губерний / А.Н. Челинцев. – Одесса: Б.и., 1922. – 135 с.
 21. Кондратьев Н.Л. Емкость деревенского рынка фабрикатов в 1923–1924 году / Н.Л. Кондратьев // Социалистическое хозяйство. – Кн.3. – М.: Б.и., 1924. – С.176–187.
 22. Державний архів Вінницької області (ДАВіО). – Ф.Р-3163, оп.3, спр. 11.
 23. Кантор М. Основы кооперативной политики РКП(б) / Матвій Кантор. – Москва: Государственное издательство, 1926. – 98 с.
 24. Целлариус Викт. Кооперация и борьба за социализм / Виктор Целлариус. – Харьков: «Книгоспілка», 1925. – 208 с.
 25. Мохор П. Од Баліна до Леніна. Етапи розвитку кооперативної думки на Україні / Павло Мохор. – К.: Книгоспілка, 1924. – 108 с.
 26. Височанський П. Начерк розвитку української споживчої кооперації. В 2-х ч.ч. / Павло, Височанський. – Катеринослав: Книгоспілка, 1925. – Ч. 1. – 174 с.
 27. Височанський П. Коротка історія кооперативного руху на Україні / Павло Височанський. – Харків: Червоний шлях, 1925. – 52 с.
 28. Нова громада, 1925. – № 2.
 29. Пожарський П. Нариси з історії української кооперації / Петро, Пожарський. – К., 1919. – 88 с.
 30. Пожарський П. Початок союзного будівництва споживчої кооперації на Україні / Петро, Пожарський // Праці науково-дослідної катедри кооперації при Київському кооперат. інституті ім. В. Я. Чубаря, 1928. – Кн. V. – С. 115 – 168.
 31. Пожарський П. Соціальний склад української кооперації / Петро, Пожарський. – К.: Книгоспілка, 1928. – 68 с.
 32. Ветошкин М.К. Современное состояние и задачи потребительской кооперации / М.К. Ветошкин // Кооперативный бюллетень Вукопспилки. – 1924. – № 13. – С. 1–6.
 - Генкін О. Споживча кооперація / О. Генкін, О. Гречка. – Харків: Б.в., 1927. – 138 с.
 34. Генкин А. О руководящих кадрах потребкооперации Украины / Александр Генкин // Кооперативный Бюллетень. – 1925. – № 21. – С. 5-7.
 35. Генкин А. Основная задача кооперации / Александр Генкин // Кооперативный Бюллетень, 1926. – № 3. – С. 7-9.
 36. Дешко Є. Кооперація на Україні / Є. Дешко. – Харків: Книгоспілка, 1927. – 100 с.
 37. Зарудний С. Українська кооперація на десяти роковини Жовтневої революції. 1917–1927 / С. Зарудний. – Харків: Книгоспілка, 1927. – 43 с.
 38. Дашков М. До підсумків і перспектив кооперативної праці на Поділлі / Матвей, Дашков // Бюлетень Подільського губсоюзу, 1922. – № 2-4 – С. 1- 5.

39. Яковлев. Роля й значення кооперації / Яковлев // Вісти, 1921. - № 128.
40. Явний Й. Споживча кооперація на Вінниччині за 10-ть років Жовтневої революції / Йосип, Явний // Кооперативне будівництво, 1927. - № 22. - С. 75-79.
41. Г-ка А. Десятиріччя споживчої кооперації на Україні / Андрій, Г-ка // Кооперативне будівництво, 1927. - № 13. - С. 13-24.
42. Ямпольский М. Этапы и достижения потребительской кооперации Украины за 10 лет / Михаил, Ямпольский // Кооперативне будівництво, 1927.- № 21. - С. 14-25.
43. Білінський П. Стан споживчих товариств Кам'янецьчини / Петро, Білінський // Нова громада, 1924. - № 30, с. 24-25.

Ладаняк І.А. ОСОБЕННОСТИ ИСТОРИОГРАФИИ 1920-Х ГОДОВ ОТНОСИТЕЛЬНО УЧАСТИЯ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОЙ КООПЕРАЦИИ В РЕАЛИЗАЦИИ НОВОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ БОЛЬШЕВИКОВ НА ПОДОЛИИ

Анализируется историография потребительской кооперации в период нэпа и рассматриваются особенности освещения относительно участия кооперативных учреждений и организаций Подолии в реализации политической линии большевиков.

Ключевые слова: Подолия, большевистская власть, потребительская кооперация, новая экономическая политика, историография.

Ladanyak I.A.. HISTORIOGRAPHICAL ASPECTS OF CONSUMER'S CO-OPERATION'S PARTICIPATION IN REALIZATION OF BOLSHEVIK POWER THE NEW ECONOMIC POLICY IN THE USSR, ON THE PODILLIA TERRITORY

Historiography of consumer's co-operation in the NEP period is analyzed and the peculiarities as to the clearing of consumer's institutions' participation and organization of Bolshevik political lines realization on the Podillia territory are dealt with in this article.

Key words: Podillia, Bolshevik power, consumer's co-operation, the New Economic Policy, historiography.

УДК 930.1 : 94(477)

М.В. Стопчак

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОГО СОЮЗУ (УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО СОЮЗУ) – ВАЖЛИВА ПЕРЕДУМОВА ВИНИКНЕННЯ ДИРЕКТОРІЇ УНР: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

На широкому історіографічному і фактичному матеріалі досліджено провідні тенденції в нагромадженні знань стосовно основних напрямів діяльності Українського національно-державного союзу (Українського національного союзу), як важливої соціально-політичної передумови виникнення Директорії УНР. Виявлено, систематизовано і охарактеризовано основні групи історіографічних джерел із зазначеної проблеми. Виділено коло проблем, що потребують подальшого вивчення та наукової інтерпретації.

Ключові слова: історіографія історії України, історіографічний процес, історіографічні джерела, Директорія УНР, Український національно-державний союз, Український національний союз.

Поява на політичній арені України восени 1918 р. Директорії УНР, що проголосила відновлення скасованої гетьманом П.Скоропадським Української Народної Республіки, в значній мірі пов'язана з діяльністю Українського національно-державного союзу (далі УНДС). Варто зазначити, що сучасні українські дослідники часто займають діаметрально протилежні позиції щодо ступеня впливу УНДС–УНС на процес виникнення Директорії УНР та її подальшу політику[1, с. 551; 2, с. 115]. І все ж, незважаючи на контраверсійність точок зору з даного питання, вважаємо правильним підхід, згідно якого неможливо всебічно з'ясувати соціально-політичні передумови виникнення Директорії як органу керівництва повстанням проти гетьмана без розуміння змісту, напрямів та наслідків діяльності таких суспільно-політичних організацій доби гетьманату як УНДС–УНС.